

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК

НАШ ЈЕЗИК

НОВА СЕРИЈА

Књ. V св. 3-4

БЕОГРАД 1953

САДРЖАЈ

	Страна
1. А. Б.: У добри час!	81
2. М. Стевановић: Напоредна употреба инфинитива и презентата са свезицом <i>да</i>	85
3. Ј. Вуковић: Граница слога и растављање речи на слоге	103
4. А. Белић: Поводом расправе проф. Ј. Вуковића	117
5. Р. Димитријевић: О једном случају употребе речи	126
6. Ђ. Ст. Радојичић: „Втори век“	131
7. М. Ајановић: „Независно“ сложена реченица и однос про- стих реченица у њој	134
8. Језичке поуке	148

УРЕЂУЈЕ ОДБОР

Секретар Уређивачког одбора — Бранислав Милановић

Научна Ривта

ИЗДАВАЧКО ПРЕДУЗЕЋЕ НАРОДНЕ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ
БЕОГРАД 1953

Штампарија и књиговезница Српске академије наука, Космајска бр. 28

„НЕЗАВИСНО“ СЛОЖЕНЕ РЕЧЕНИЦЕ И ОДНОС
ПРОСТИХ РЕЧЕНИЦА У ЊИМА

Једна од најтежих ситуација у које може доћи наставник при обради неке јединке јесте ситуација у којој се нађе при обради градива у које сам није увјерен. Држећи се досадашњег учења, становишта писаца граматика о тзв. независним или напоредним реченицама у саставу тзв. независно сложених реченица, мени се то редовно дешавало кад сам о њима говорио, и то ме је понукало да о томе више мислим, а ево и да пишем.

У свима граматикама упорно се тврди да су тзв. независне реченице (саставне, супротне, раставне, искључне и закључне) увијек потпуно самосталне реченице и да се увијек могу самостално исказати, не губећи при томе ништа од свог значења. Убеђење у ово ја никада нисам могао стећи, и ову јединку увијек сам предавао без личног увјерења у тачност овога. А однос простих реченица у једној сложеној реченици дио је градива који се понајвише „прекухава“ и испитује скоро у свима разредима средње школе и скоро на свима испитима, те је потребно да се о томе добије тачан, сигуран суд.

Радећи овај свој рад, најприје сам на основи свога осјећања језика проучио и анализирао примјере и обраду „напоредних“, „независних“ реченица које сам нашао у граматикама које сам имао код себе. Затим сам из првог издања Читанке за I разред гимназије коју је издала „Свјетлост“ 1947 г. узео неколико краћих састава или одломака неких наших писаца (Кочића, Св. Ђоровића, Глишића, Домановића, Јб. Ненадовића), једну народну приповијетку (из

исте читанке) и око 100 страна „Писама“ Караџићевих (издање „Просвете“ 1947) и то анализирао ради провјеравања и поткрепе оног о чему пишем, а онда сам потражио гдје је о томе речено потпуније односно одређеније. Дошао сам једино до Белићевих предавања „Синтакса српскохрватског језика“ (Београд 1931) и до његових лингвистичких испитивања, која су изашла под насловом „О језичкој природи и језичком развоју“ (посебно издање Српске академије наука, књ. СХХХIV, 1941 г.). Затим сам користио прилику и с њим разговарао о овом и добио потстрека да наставим и довршим започети рад, јер се и он сложио с оваквим гледањем на однос међу реченицама, а овога се он дотиче, односно овако кратко поставља ову ствар и у својој поменутој књизи и у поменути табацима. (Истичем: признајем, да сам тек од њега чуо за истакнуту његову драгоцену књигу). Све ово што сам нашао у поменути његовим књигама и од њега у разговору чуо износим углавном у закључку.

*

За досадашње схватање, односно приказивање односа протих реченица у тзв. независно сложеним реченицама карактеристичан је пример Жежељева обрада у Граматици за II разред (издање Геце Кона 1938 г.). На стр. 13 он најприје комбинира, тако претпостављам, ствара текст у коме су реченице повезане свезама: Дођите сви после ручка к мени, па ћемо заједно на сањкање. Оправићемо све сањке. и извешћемо се лепо на брег, па ће онда да настане весеље. Једни ће седети, а други ће гурати, али ћемо се мењати. Само немојте задоцнити, него дођите што раније, — а онда га разбија на поједине реченице, одвојене тачкама (Дођите сви после ручка к мени. Сви ћемо заједно на сањкање. Оправићемо све сањке. Извешћемо се лепо на брег. Онда ће да настане весеље. Једни ће седети. Други ће гурати. Мењаћемо се. Немојте задоцнити. Дођите што раније.) — и тако докажује њихову стварну невезаност. Послије обраде закључује: „Све ове горње реченице, видели смо, могле су лепо стајати и свака за себе. То значи да су оне *потпуно самосталне и независне по смислу* (истицање овог мјеста је пишчево).

Оне су то остале и после него смо их саставили уједно. Такве реченице у којима све реченице остају по смислу самосталне и независне зову се независно сложене реченице или зато што *теку напореда* — напоредне (истицање је моје). У вези с употребом запете додаје: „Према томе, све напореда (независно) сложене реченице, будући да су самосталне и *лабаво везане* (истицање је моје), по правилу се одвајају запетом“ (стр. 15). А после обраде *зависних* реченица закључује: „Из свега овога јасно видимо да сложена реченица не постаје само састављањем уједно двеју самосталних, засебних реченица, као код напореда сложених реченица. Велики број сложених реченица постаје развијањем неког додатка просте реченице...“ (стр. 17).

Ја сматрам да се овдје отишло сувише далеко. На основу створеног текста превише категорички (са „*потпуно самосталне*“, „*теку напореда*“, „*лабаво повезане*“) окарактерисани су и уопштени односи тзв. напоредних реченица према реченици уз коју стоје. А затим тврди да оне настају једино „састављањем уједно двеју самосталних реченица.

И у онако створеном тексту ја осећам јачу повезаност простих реченица у сложеним реченицама горњег текста, и то: код свих саставних реченица осјећам временско значење; код супротних узајамност (Једни ће сједјети, а други ће гурати — што долази и од ријечи „једни“... „други“, али је ово исказано и свезом) и апозицијску надопуну, поправак („али мијењаћемо се“); па и у примјеру: „Само немојте задоцнити, него дођите што раније“ — поред супротног значења има и апозицијског значења, и било би овај примјер згодно рећи уопште без свезе „него“ (Само немојте задоцнити, — дођите што раније). А шта ћемо тек рећи о безбројним другим стварним примјерима, тзв. независно сложеним реченицама у којима повезаност простих реченица, како ћемо даље видјети, врло често није ништа слабија од повезаности реченица у зависно сложеним реченицама које смо досад као једине таквим сматрали.

Његово мишљење о односу простих реченица у тзв. независно сложеним реченицама скоро потпуно је унишло у Граматику за II разред (издање „Знања“ — Београд 1950),

коју је Жежељ написао са М. Драгутиновићем и И. Мамузићем. У њој се на примјеру: „Умда је са сином журила и није видела туђинца“ (стр. 21) доказује... „да свака од ових реченица има свој потпун смисао и може да стоји самостално, а смисао и значење неће променити (Умда је са сином журила. Она није видела туђинца)“. Даље се у Граматици вели: „Очигледно је да ни једна од ове две реченице другу не објашњава, нити једна другој допуњава значење¹⁾. То значи да је свака од ове две реченице независна, јер мисао ни једне од њих не зависи од мисли оне друге“²⁾ (стр. 21).

Међутим, међу њима ја осјећам пуну зависност. Умдина журба проузроковала је то да није видјела туђинца; или: посљедица Умдине журбе је та да није видјела туђинца. И горњи примјер потпуно одговара примјеру: „што је Умда са сином журила, није видела туђинца“ (са узрочном зависном реченицом) или примјеру: „Умда је са сином журила, те није видела туђинца“ (или да остане као што је и код њих: са свезом и) — са посљедичном реченицом. Само с великим натезањем може се доказати невезаност реченица по смислу у узетом примјеру или разлика између њега и реченица којима је то исто речено.

Зависност реченица доказује се на примјеру: „Јамауд није мајци скренуо пажњу на уходу, јер се бојао да га мати не назове страшљивцем“, а то исто можемо рећи и реченицом: „Јамауд се бојао да га мати не назове страшљивцем и (то) није мајци скренуо пажњу.“ Степен зависности је исти, а тако смо дошли и до примјера који је потпуно једнак примјеру који је узет као типичан примјер независно сложене реченице.

Да сада обрадимо неке карактеристичне примјере за тзв. независно сложене реченице из више других граматика да бисмо јасно видјели какав је стварни однос простих реченица у њима.

¹⁾ Истицање је моје.

²⁾ Истицање је њихово.

Саставне реченице

У примјеру Миодрага Лалевића (Граматика за III р. средњих и стручних школа. — Београд. Издање Народне просвете): „Цар се досети, узме чашу, па дође пред пећину“ — прва је повод другој и трећој и оне долазе као *слијед, резултат* изнесеног у првој реченици. У примјеру: „Радимо свакојаке тешке послове, те исхрањујемо жене и децу“ — прва *омогућује вршење друге*; опћенито се осјећа намјера. У примјеру: „Ја га питам, а он одговара“ (стр. 71) осјећа се *узајамност радњи*. У примјеру Илије Лалевића (Синтакса за средње школе. — Београд 1936, стр. 14) и у сасвим сличном примјеру проф. Белића, Граматика за III р. средњих и стручних школа, Београд 1933 стр. 112): „Долазе свако јутро на језеро те се купају — осјећа се јака *нијанса значења намјере*. И сам Лалевић осјећа и истиче да „свезица“ *па, пак* може имати и временско значење, напр.: „Испеци па реци“ (стр. 15), тј. значи исто што и примјер: Кад добро испечеш, смислиш, истом онда реци (моја је разрада). У примјеру које наводи Љубунчић Салих (Српски или хрватски језик — издање Видовићеве дописне школе, Сарајево 1927): „Они су скакали по соби, те су поразбијали стаклено посуђе“ имамо *право посљедично* значење. У примјеру Стефановића Живка (Граматика за сред. и стручне школе. — Београд 1938): „Иди правим путем, па (пак) нећеш никада доћи у срамоту“ (стр. 167) осјећам такав однос да друга долази као посљедица или закључак из прве, а потпуно одговара и примјеру: Ако будеш ишао правим путем, нећеш никада доћи у срамоту. У примјеру: „Па се крило на чекрк окреће, те казује који вјетар пуше“ осјећа се значење посљедице, а и намјере. У примјеру Мусулина Стјепана (Граматика за III р., Загреб 1934): „Ни у лакомца мјере, ни у пса вјере“ осјећа се значење *поређења*, па одговара примјеру: „Како у лакомца нема мјере тако ни у пса нема вјере“, или обратно — према потреби примјене. У његову примјеру: „Дођоше дивљи па истјераше питоме“ осјећа се *посљедица*, поготово кад се има на уму значење код примјене (значи: Дођоше дивљи, те питоми изиђоше). У примјеру Радомира Алекси-

ћа и Михаила Стевановића (Граматика за ученике средњих школа, Београд 1946): „Народ се одазвао позиву и сви су пожртвовано прионули на рад“ (стр. 139) осјећа се значење закључка, констатације, окарактерисавање посла; у примјеру: „Прво је дат распоред, па су они дошли на извршење својих задатака“ имамо значење *времена*, слиједа радњи, осјећамо оно што они констатују код примјера: „Илија сједе у кола, па ошину белце“, тј. да „свезица *па* значи и то да радња реченице испред које свезица стоји по времену долази иза радње реченице за коју се друга везује“ (стр. 123).

Супротне реченице

У примерима Ж. Стефановића: Он почне лава миловати, док наједанпут чује звуку од оружја, — Бјежећи обазру се — кад (ли) њезина мати трчи за њима, — Ја правим држалицу, а оно се начини кијак (стр. 167) и у Мусулиновим примјерима: Пробуди се у зору, а то јабука обрана (стр. 67) и: Погледа, кад ли долетио виленик (стр. 68) — имамо углавном значење *изненађења*. У примјеру Љубунчићеву: Он је паметно говорио, али је у неким стварима претјерао (стр. 212) имамо, кад узмемо читав сложен примјер, *допусно* значење (Иако је паметно говорио, у неким је стварима претјерао, а и издвајања (Он је паметно говорио, само је...)). Допусно значење имамо нарочито у слиједећим Мусулиновим примјерима: Ја псето вадим, а оно ме уједа (67). — Игла кроз злато и сребро прође, па је опет гола. — Ја сам царица, пак немам златног разбоја (68), јер одговарају примјерима: Иако сам царица, нема златног разбоја, — Иако игла прође кроз злато и сребро, опет је гола. Ово значење имамо и у слиједећим Маретићевим примјерима, кад их узмемо у цјелини: Много су се мучили око тога посла, ипак нијесу ништа могли учинити, — Дуго сам учио, опет не знам јесам ли научио, — Ево два дана како се с аждајом бори, па му ништа не науди. — Такођер и у примјеру који смо раније спомињали: Ја правим држалицу, а оно се начини кијак (119). У његову примјеру: Није имао ни опанака, него је ишао бос (67) осјећа се или апозитивно значење, тако да други дио

рекинемо без свезе, или посљедично, да „него“ има значење свезе „те“. У његову примјеру: Дрво се на дрво наслања, а човјек на човјека (67) осјећа се и *поређење* (Како се дрво на дрво наслања тако се наслања и човјек на човјека).

Раставне реченице

Примјер Миодрага Лалевића: Пошљи нам јаку помоћ или ћемо сви изгинути (73) близу одговара примјеру: Ако нам не пошаљеш јаку помоћ, сви ћемо изгинути, — а у примјеру: Или ради пажљиво или немој почињати — почињању, продужењу посла увјет је пажљив рад и потпуно одговара примјеру: Ако нећеш пажљиво радити, немој ни почињати. Ову разраду, обраду горњих примјера написао сам прије него што сам прочитао његову разраду. Прочитавши је, нашао сам да он осјећа исти овај однос, јер каже: „Ту се тражи помоћ, *које ако не би било* (истицање је моје), они ће изгинути. . . У другом се примјеру (каже Лалевић) појачано истиче заповијест да се ради пажљиво, али *ако тога не би било*¹⁾, онда и не почињати“. Међутим, прешао је преко ове потпуне зависности коју је осјетио међу простим реченицама у горњем примјеру, него се даље задржао само на томе да докаже да „једно од то двоје (од двије радње) мора бити, а обоје не може бити никако“ (стр. 73).

Ово, да је у раставној свези *или сажето значење читаве изостављене погодбене реченице*: „ако се то не учини“ почесто је у нашем језику. Тако међу Љубунчићевим примјерима за раставне реченице имамо примјер: Мој ће пријатељ доћи, или ће на вријеме отказати (215), а у Мусулина: Послушај, или ће те невоља присилити (69). Овакви примјери нам најбоље показују у каквој повезаности могу бити тзв. независне реченице и какву улогу у њима могу вршити свезе. Ни у једном од њих апсолутно се не могу реченице казати самостално, искидано, а да се иколико сачува и даље осјети значење које имамо у повезаним примјерима са свезом. Да нарочито нагласим: у оваквим се примјерима

¹⁾ Истицање је моје.

најбоље види служба свезе, — да она није ту, само ради појачавања значења, него да је оно једино њом (у оваквим примјерима) и исказано.

Искључне реченице

За искључне реченице М. Лалевих узима примјере: „Дошао је и слуга, само није донио секире“ и „Карађорђе беше врло строг, тек ником није неправо учинио“. Анализирајући ове примјере вели: „Оне су такве да друга казује као неко изузимање од радње у првој реченици. У првој реченици тврдимо да је слуга дошао, али се одмах у другој чини као некакво изузимање, јер се казује да секире није донео. И у другом се примеру слично казује: признаје се да Карађорђе беше врло строг, али се потом у другој реченици прави отступање, изузимање према првој реченици, јер се каже да ником није неправо учинио. Ове су реченице, како запажамо, *врло сличне супротним*¹⁾ реченицама, али треба знати да постоји и разлика: супротне реченице казују две радње које једна другу *потпуно искључују*, а изузетне да се изузима радња од онога што је казано првом реченицом.“

Да се мало задржимо на овоме. Мислим да уопће није zgodно што се при горњој обради рекло да „супротне реченице казују двије радње које једна другу потпуно *искључују*“, поготово овдје гдје се говори о таквим реченицама којима припада такав назив, тј. кад се говори баш о искључним реченицама (скоро у свима граматикама и имамо овај назив за изузетне реченице). За карактеристичне супротне реченице најбоље је рећи, по мом осјећању, да исказују врсту радње (стања или збивања) или уопће нешто што је супротно, сасвим друкчије од онога што је изнесено у реченици за коју су везане (један је марљив, искрен, пажљив, а други лијен, лажљив, непажљив); а могу означавати и неједнакост, као у примјеру: Ти носиш једнога, а ја троје (И. Лалевих, 15). Према њима узимати саставне реченице, онако како и Лалевих чини ондје гдје говори о супротним речени-

¹⁾ Истицање је моје.

цама (стр. 72). Према примјеру Алексића — Стевановића за супротну реченицу: „Он је обећао, али није могао доћи“ (стр. 140) гласила би саставна: Он је обећао и дошао је“.

Ово налажење сличности између искључне и супротне реченице дошло је отуда што супротна свеза *али* понекад има блиско значење са искључном свезом *само*. Међутим типично супротно значење не исказује са свезом *али*, него свезом *а*.

Послије овога да се вратимо на Лалевићеве примјере које је узео за типичне примјере изузетних реченица. Кад се најприје каже: Дошао је слуга“, природно би било да се иза тога рекне „и донио је сјекиру“, па бисмо имали саставну реченицу. Међутим, супротно се десило, и то се онда каже „али“ (или „само“) није донио сјекиру, те имамо праву супротну реченицу. Код другог примјера кад најприје рекнемо: „Карађорђе беше врло строг“ — очекивали бисмо да је у тој својој великој строгости понеком и неправо учинио, а у примјеру се констатује баш супротном томе: да ником није неправо учинио, и апсолутно се осјећа значење супротне реченице. Мјесто свезе „тек“ природнија би била обична супротна свеза „али“. А када бисмо узели ову реченицу као изузетну, могло би се узети да онај који је ово рекао узима као негативно то што „ником није неправо учинио“. (И. Муслину, стр. 70, и Илији Лалевићу, стр. 15, такођер изгледају искључне реченице сличне супротнима, као и М. Лалевићу).

По моме осјећању, типични примјери за искључне реченице јесу они примјери који се вежу за реченицу у којој имамо неку општу замјеницу или уопште ријеч општег значења, или код које се осјећа да би се они могли уметнути. Тако, у свима примјерима које Маретић наводи за искључне реченице у својој Граматици (за средње школе, стр. 120) имамо у реченици за коју је везана неку општу ријеч. Примјери: Узеше му све¹⁾ само му оставише штап и празну торбу, — Нећу му *ништа друго* учинити, тек што ћу га озбиљно опоменути. — По примјеру: Тај занат знаду и

¹⁾ Истицање је моје.

сељаци, само што немају *сви* алата — видимо да општа ријеч може бити и у саставу само искључне реченице, а овај примјер стварно има значење примјера: Тај занат знаду и сви сељаци, само што неки немају алата. Оваквих примјера има и у Синтакси И. Лалевића, као што је: Дођоше *сви*, (само што) Петра нема (стр. 15).

Код искључних реченица оволико са задржасмо ради тога што мислим да ће се овим неколико допринијети сигурнијем одређивању смисла реченица о којима је у овом дијелу рада говорено.

Послије горњих општијих напомена о искључним реченицама да истакнемо неколико карактеристичних примјера из неких граматика. Мусулинов примјер: „Он би нас помогао, само што не смије“ (стр. 70) одговара примјеру: Иако би нас помогао, то не чини, јер не смије — дакле, узет у цјелини, има допусно значење и свакако да реченице стоје у јачој повезаности.

Алексићев—Стевановићев примјер: Ништа нису говорили, само су морали слушати разговор (стр. 140) и Љубунчићев примјер: „Нећу му ни бијеле рећи, тек што ћу га значајно погледати — искључна реченица има апозицијску службу. Примјери проф. Белића: „То други човјек не би учинио, до онај који је на ћабу ишао“ и „Нећу метнути на вас другог бремена, осим које имате“ (III, 112) имају све формалне особине искључне реченице: у главној реченици имамо општу ријеч (други, другог — можемо пред ове ријечи додати и ниједан, ниједног), а везана реченица везана је за реченицу уз коју стоји приједлогом са значењем изузимања. Међутим, оне су праве зависне реченице и стварно одговарају односним реченицама: „То би учинио само онај човјек који је на ћабу ишао“ и „На вас ћу метнути само оно бреме које имате“. Љубунчићев примјер: Пошао си у незгодан час, само да ме намучиш — спада у искључне реченице по томе што везана реченица почиње искључном свезом *само*, али она потпуно одговара примјеру: Пошао си у незгодан час само зато (једино зато) да ме намучиш — и имамо право *намјерно* значење. И горњи примјери. одговарајући потпуно или сасвим близу примјерима којима

смо их на други начин рекли, показују пуну повезаност међу простим реченицама из којих се састоје, из којих су сложени, и они се не могу посебно говорити.

Закључне реченице

И ове су реченице у јакој повезаности и не би се могле посебно рећи. Између закључне и реченице за коју је везана ја осјећам углавном однос *узрочности*. Тако, Мусулинову примјеру: Моја је крава, дакле је и моје теле (III, 70) одговара примјер: Пошто је моја крава, и теле је моје; Белићеву примјеру: Ја сам твој старјешина, дакле је мој предњак (III, 74) одговара примјер: Пошто сам ја твој старјешина, мој је предњак; примјеру М. Лалевића: Видео си девојку, — знаш како изгледа (III, 74) одговара реченица: Пошто си видео девојку, знаш (или мораш знати) како изгледа. То исто имамо и у примјерима Алексића-Стевановића: Обећали су нам, и надајмо се (Пошто су нам обећали, можемо се надати); Страшна је оморина, биће кише, Пожртвовано смо се борили, заиста смо морали победити (Грам., 140). Такођер у примјеру Љубунчића: Вјерио си се, дакле ћеш се и оженити (212); у примјеру И. Лалевића: И ти си био с њим, дакле мораш знати све (Синт. 16); у Маретићеву примјеру: Краву сам ја купио, дакле је моја (23).

Горњом обрадом неких примјера из разних граматика видјело се како и у одабраним примјерима, узетим за типичне — школске примјере независних реченица имамо најчешће такав однос који апсолутно не дозвољава раскид створене везе. Врло често оне имају потпуно оно значење које имају праве зависне реченице, тј. реченице које су досад узимане као једине зависне реченице. То нам све показује неоснованост истицања да су реченице у тзв. независно сложеним реченицама потпуно независне по смислу једна од друге и да се оне увијек могу самостално рећи, а да се не изгуби ништа од смисла.

Како се доказивала зависност и независност реченица?

То да су тзв. напоредне, независне реченице узимане као стварно независне и да се могу лако одвајати од рече-

нице за коју су везане и саме речи — долазило је отуда што се узело као опште правило да се оне могу увијек рећи самостално и без свезе, а да се у значењу ништа не измијени.

Говорећи о независним реченицама у својој Граматици за I р. (страна 23) проф. Белић констатује: „Јасно је да су независне реченице оне које могу саме за себе самостално бити употребљене.“ Да би то доказао, он примјер: Раде навршује сутра пет година и његови родитељи желе да се тај дан прослави (стр. 23) рашчлањује на два дијела, и то на први: „Раде навршује сутра пет година“ и на други: „Његови родитељи желе да се тај дан прослави.“ А изостављењем свезе губи се постојећи, створени однос међу овим реченицама, тј. да друга долази као посљедица (закључак, одлука) из онога што је речено у првој реченици (која према другој стоји као узрок). Ја осјећам да се врло ријетко може једна везана реченица рећи самостално, без реченице за коју је везана и без свезе којом је везана, а да се не изгуби од значења, више или мање. Ако бисмо то ипак хтјели урадити, морали бисмо у одвојеној реченици окрњени смисао надокнадити на неки начин, напр. додавањем неког прилога. У горњем примјеру оно што се изгубило изостављањем свезе надокнадило би се ријечју „стога“, „зато“.

Занемаривање свеза, односно мишљење, становиште да се оне могу лако изоставити без губљења значења дошло је до изражаја нарочито у Граматици Алексића-Стевановића. Код њих на 123 стр. (издање ћирилицом) стоји: „За разлику од других речи, оне би се могле и изоставити, а да се смисао онога што се казује не измени. Из тога је јасно да ове речи служе за везивање двеју реченица или двеју речи и зато се зову свезице.“

И свезице, сем везивања речи и реченица, означавају још нешто. Свезица *па* у првој од наведених реченица значи и то да радња реченице испред које свезица стоји по времену долази иза радње реченице за коју се друга везује. Свезица *а* показује да је радња друге реченице по нечему супротна радњи изнесеној у претходној реченици. Али се то обично може разумети и по смислу самих реченица између којих се употребљава свезица. Зато смо и казали да се изостављањем

свезица смисао онога што се казује реченицама не мења много.“ Из горњег се јасно види, потпуно потцјењивање, да тако рекнемо, службе и значења свеза, а јасно се види и недоследност. Такорећи, на истом мјесту најприје се категорици каже: . . . „оне би се могле изоставити, а да се смисао онога што се казује не измени“, а последице истицања, констатовања да оне ипак „сем везивања речи и реченица, означују још нешто“ констатује се да „се изостављањем свезица смисао онога што се казује реченицама не мења много.“ Карактеристична је и ова ријеч „обично“.

По горњој обради значења свеза види се да писци мисле нарочито на тзв. независне свезе, јер њих једино спомињу (*па* и *и*), а не на *да*, која такође стоји у примјеру који они обрађују. *Па* и њих ја осјећам сасвим друкчије. Осјећам да се и оне не могу лако изоставити, јер имају и свој смисао и своју службу. Веза је израз синтактичког односа међу реченицама и она се и у тзв. независним реченицама ријетко може изоставити без губљења, крњења значења које постоји међу реченицама, јер је оно преко свеза исказано.

Друга ствар која је подржавала створено мишљење о слабом, „лабавом“ односу реченица у тзв. независно сложеним реченицама јесте комбинирање, стварање примјера за то и уопштавање закључка, мишљења на основу њих. То најбоље видимо по поступку М. Лалевића у Граматици за II р. средњих и стручних школа (Београд 1938 год.). Да би показао напоредност, независност реченица у тзв. независно сложеним реченицама, казује самостално примјере: „Мајка преде“, „Сестра везе“, „Отац оре“ и онда их слаже у једну реченицу (Мајка преде, сестра везе, а отац оре), те наставља: „Како и сад у тој новој сложеној реченици све три радње теку напоредо и независно, оваква се сложена реченица зове независно или напоредо сложеном реченицом.“

Проматрајући овако скобинирани, створене примјере, ми збиља осјећамо њихову напоредност. Међутим, кад проучавамо свакидашње стварне примјере, примјере који нам се намећу при анализирању, у највише случајева ми добијамо појам њихове повезаности, коју не можемо прекинути,

а да не одузмемо, ослабимо или измијенимо значење које је добивено, створено њиховим заједничким казивањем, а исказано, скоро редовно, преко свезе. Ако у горњим примјерима нешто мало измијенимо, већ је ситуација сасвим друкчија. Узмемо ли да самосталне реченице гласе: Мајка преде. Отац оре. Кћерка сједи — и сложимо ли их у једну, па да гласи: Мајка преде, отац оре, а кћерка сједи — већ имамо сасвим други однос у коме су реченице повезане по смислу, и не могу се раскинути ако желимо да се сачува значење које смо добили овим повезивањем и које нам се сада намеће, а то је поређење. Сад се добило значење: Док мајка преде, а отац оре, дотле кћерка сједи; или: Док мајка и отац раде, кћерка беспосличи (Мајка и отац раде, а кћерка сједи беспослена). А овакав створени однос више је нераскидив и за реченице се не може рећи да су у индиферентном односу и да се свеза (а) може изоставити¹).

(Наставиће се).

М. Ајановић

¹) У овоме раду има тачног осећања односа међу напоредним реченицама, има добре анализе примера, и зато га објављујемо. Али се ми не слажемо са неким Ајановићевим закључцима. Поготову се не слажемо са његовом интерпретацијом објашњења овога проблема у нашим школским граматицама. И ми ћемо изнети своје мишљење о овоме питању, али тек кад цео Ајаковићев напис буде објављен.

Ур.